

FOLIUM CLASSICUM

Nro 71
23.1.2007

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Anneli Luhtala	3
Uskonto ja demokratia antiikin Ateenassa	Mika Kajava	4
XML korvaa latinan piirtokirjoituseditioissa	Kalle Korhonen	8
”Mitä olivat ne karvahattuiset sotilaat?” – Rooma-sarjan netti-asiantuntijan kokemuksia	Pekka Tuomisto	11
Jatko-opiskelijoiden tutkimusaiheita, osa 4	toim. Matias Buchholz	13
KFY:n kirjapalkinnot	”	19
Kevään 2007 tapahtumia	”	20

Kannen kuva: Hefaistoksen temppeli Ateenan Agoralla

Kuvien lähteet: kansikuva, sivu 6 ja sivu 16: Matias Buchholz; sivut 5 ja 18: Laura Patrikainen; sivut 11 ja 12: HBO.

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kaksi kertaa vuodessa lukukausien alussa niin painetussa muodossa kuin sähköisesti yhdistyksen kotisivuillakin. Päätoimittaja: dos. Anneli Luhtala; toimitussihteeri: FM Matias Buchholz.

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdysiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisu-toimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii dos. Anneli Luhtala (etunimi.sukunimi@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (etunimi.sukunimi@ide.inet.fi) ja sihteerinä/rahastonhoitajana FM Matias Buchholz (etunimi.sukunimi@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite on Klassillisen filologian laitos, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Sampo 800014-70979064 (viite-numero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Vuonna 2007 varsinainen jäsenmaksu on 20 euroa, opiskelijamaksu 5 euroa.

Yhdistyksen KOTISIVUT: www.helsinki.fi/hum/kla/kfy

Puheenjohtajan tervehdys

Anneli Luhtala

Hyvät yhdistyksen jäsenet!

Vuosi on taas vaihtunut, ja juhlat juh-
littu; on katsottu eteen ja taakse, ja jo palat-
tu takaisin arkisiin aikatauluihin. Nyt juuri,
kun kalenterin sivut ammottavat vielä lähes
tyhjinä, on aika merkitä sinne hyvissä ajoin
tärkeä merkkipäivä, 19. lokakuuta, jolloin
Klassillis-filologinen yhdistys täyttää
125 vuotta. Tätä päivää vuonna 1882 pide-
tään KFY:n perustamispäivänä. Se sattuu
tänä vuonna olemaan perjantapäivä, syksyn
ensimmäisen periodin loppu, ja siis erin-
omainen ajankohta juhlinnalle.

Alustavan suunnitelman mukaisesti
järjestämme perjantai-iltapäivänä antiikin
tutkimukseen liittyvän seminaarin, jonka
tarkemman ohjelman ilmoitamme myö-
hemmin. Pyrimme järjestämään myös vas-
taanoton ja illallisen; tiedot paikasta ja illal-
liskortin hinnasta ilmoitetaan myöhemmin.
Toivomme kaikkiin tilaisuuksiin mahdolti-
simman runsasta osanottoa. Varaathan si-
näkin tämän lokakuisen perjantain antiikin
tutkimukselle, vanhoille opiskelutovereille,
opettajille ja kollegoille – katsoaksemme
yhdessä eteen ja taakse tämän tieteellisen
yhteisön taivalta.

Antiikin kielten ja kulttuurin profes-
soriksi Turun yliopistoon on nimitetty
Jyri Vaahtera. Hänen erikoisalaansa ovat
Rooman tasavallan ajan valtiolliset institu-
tiot ja uskonto sekä latinan- ja kreikan-
kielinen historiankirjoitus. Virkaanastujais-
esitelmän ajankohta ei ole vielä tiedossa,
mutta toivottavasti saamme lukea esitelmän
seuraavasta Foliumista. Tässä numerossa
Mika Kajavan virkaanastujaisesitelmä, jota
kuuntelemassa oli suuri joukko laitoksen
väkeä, myös opiskelijoita.

Rooma-sarja ihastutti ja vihastutti.
Maailman kalleimmasta tv-sarjasta ei tullut
sellaista suurmenestystä kuin oli odotettu,
mutta varmuudella voi sanoa, että sen myö-
tä mielenkiinto antiikkia kohtaan on kasva-
nut. Neloskanava oli viisaasti pestannut
Pekka Tuomiston vastaamaan sarjan 1.
kauden herättämään kirjetulvaan. Toinen, ja
samalla viimeinen tuotantokausi, joka kat-
taa n. 14 vuotta Caesarin kuolemasta eteen-
päin, esitetään Suomessa loppuvuodesta.
Kannattaa miettiä, millä tavoin voimme
kanavoida tätä jo olemassaolevaa kiinnos-
tusta muihin antiikin kulttuurin tuotteisiin.

Toivotan kaikille jäsenille hyvää
vuodenjatkoa!

Uskonto ja demokratia antiikin Ateenassa

Prof. Mika Kajavan virkaanastujaisluento 22.11.2006

Usein on sanottu, että tunnetussa maailmanhistoriassa on ollut vain kaksi demokraattista kautta, nimittäin nykyinen länsimainen ja antiikin kreikkalainen. Tietyissä mielessä tämä on totta, mutta tähän on vielä tapana lisätä seuraava, varsin ongelmallinen väite: demokratia on mahdollista vain, jos jumalat ovat kuolleet tai uskonto on yksityisasiä. Nykyajan demokraattisessa tai kvasi-demokraattisessa yhteiskunnassa uskontojen ja rituaalien asema suhteessa valtioon on pääsääntöisesti määritelty selkeästi, joskin niiden todellinen merkitys on käytännössä hyvin monisyinen. On totta, että Amerikan Yhdysvaltojen kolikoissa ja seteleissä esiintyy vuodesta 1864 lähtien lause "in God we trust", mutta tämä reliikki syntyi jälkivalistuksen aikana osittain julkisenkin painostuksen seurauksena. Yhdistyneen Kuningaskunnan kansallishymnissä sanotaan kyllä "God Save the Queen", mutta kyseinen kappale edustaa vain tavaksi muodostunutta kansanperinnettä, sitä ei ole koskaan parlamentin päätöksellä tai kuninkaallisella julistuksella valittu kansallislauluksi. Tämänkaltaiset viittaukset Jumalaan eivät muodosta mainittujen valtioiden poliittisen järjestelmän perustaa.

Antiikin Kreikan osalta väite demokratian ja uskonnon vaikeasta tai mahdottomasta yhteiselosta ei tietenkään pidä paikkaansa. Tämä on yksi syy siihen, miksi se, mitä me nykyään kutsumme demokraatiaksi, on niin erilaista kuin kreikkalainen demokratia. Muutoinkin modernit demokraattiset mallit ovat paljolti pelkkiä häivähdyksiä kreikkalaisista esikuvista, joita on seurattu vain osittain. Toisaalta on niissä yhteistäkin, esimerkiksi se, että ns. demokratia, jossa vallan siis pitäisi olla kaikkien kansalaisten hallussa, on todellisuudessa usein ollut vähemmistön valtaa siinä mie-

lessä, että valtiota hallitsee aikuisten, miespuolisten kansalaisten muodostama vähemmistö. Valtiolliset demokraatit ovat myös aina olleet täynnä erilaisia poliittisia ja taloudellisia mikrohallintoja, joita ani harvoin voi kutsua kansanvaltaisiksi.

Kreikkalaisen demokratian toteutus tunnetaan parhaiten Ateenasta, jossa se kukoisti erityisesti 400-luvulla eKr. Silloin Ateena oli valtansa huipulla, ja sen hallitusmuodosta otettiin mallia monissa muissa kreikkalaisissa kaupunkivaltioissa. Perinteisesti on ajateltu, että demokraattinen hallintomuoto syntyi ateenalaisen valtiomiehen Kleistheneen poliittisista uudistuksista vuonna 507 eKr. Siksi länsimaisen demokratian 2500-vuotisjuhla vietettiin näyttävästi vuonna 1993. Mutta mitä ilmeisimmin juhlat pidettiin vääränä vuonna, sillä varhaisempi demokratian muoto lienee ollut olemassa Ateenassakin jo aiemmin 6. vuosisadalla. Sitä paitsi aivan uusi tutkimus näyttäisi viittaavan siihen, että demokraatioita oli kokeiltu ennen Ateenaa useissa kreikkalaisissa kaupunkivaltioissa. Nykytiedon valossa varhaisin maininta demokraatiasta on eräs myöhempien välikäsien kautta tunnettu arkaainen dokumentti 7. vuosisadan Spartasta. Kun kyseistä tekstiä hiukan korjataan, sieltä löytyy seuraava ajatus: "valta (*kratos*) ja oikeus puhua kuuluvat kansalle (*damos*)".

Uskonnon ja demokratian välistä vuorovaikutusta voi parhaiten tutkia Ateenan näkökulmasta, joka heijastelee muidenkin kaupunkivaltioiden tilannetta. Ateenalainen demokratia oli poliittinen kokeilu tai oikeastaan koesarja, joka toteutettiin paljon ennen kuin aihetta edes käsiteltiin teoreettisesti. Demokratian vastaisia kannanottoja kyllä esiintyi filosofien keskuudessa, mutta vasta Aristoteles 4. vuosi-

sadalla tarkasteli syvällisemmin demokration olemusta muiden hallintomuotojen rinnalla. Tuossa vaiheessa demokratia oli kuitenkin jo menettänyt tuoreutensa. 300-luvun lopulle mennessä ateenalaisten demokraattinen seikkailu oli tullut päätökseensä. Demokratia poliittisena järjestelmänä ei haihtunut siksi, että sillä olisi ollut voimakkaita vastustajia vaan siksi, että sillä oli heikkoja kannattajia.

Antiikin kreikkalaisista lähteistä käy selvästi ilmi, että demokratia ja oligarkia, kansanvalta ja harvainvalta, ovat vaihtoehtoisia hallintumuotoja: valta on joko kaikkien tai harvojen käsissä, mutta demokration todellinen vastakohta on tyrannivalta, joka on itsessään poliittisen toiminnan negatio. Demokratia on kaupunkivaltion reaktio itsevaltiutta vastaan; se pyrkii sovittamaan yhteen valtion eri osia, erityisesti yksityisen ja yhteisen. Juuri näin tapahtui klassisessa Ateenassa.

Mutta miten kreikkalaisten jumalien sitten kävi hallintomuotojen vaihtuessa? Usein on sanottu, että jos kerran kaikki

merkittävät päätökset tehtiin kansankokouksessa, mihin jumalia enää tarvittiin? Demokration nousu olisi ollut merkittävä isku kreikkalaiselle uskonnolle ja rituaalillemme. Edes tärkeätä Delfoin oraakkelia ei olisi enää konsultoitu entiseen tapaan. Hieman näkökulmaa vaihtaen on sanottu, että ajatus jumalten tahdosta ja sen vaikutuksesta yhteiskuntaan olisi jotakin täysin epädemokraattista. Mutta näin tietenkin sanovat vain ne, jotka väen väkisin haluavat verrata nykyistä demokration kreikkalaiseen.

Todellisuudessa jumalilla oli varsin hyvät oltavat kansanvaltaisessa Ateenassa. Ensinnäkin kaupungilla oli edelleenkin lukuisat pappinsa, jotka olivat vastuussa eri kulteista. Demokraattisessa Ateenassa oli kahdenlaisia pappeja: niitä, jotka oli valittu tietyistä suvuista yleensä eliniäkseen, ja niitä, jotka kansankokous nyt nimitti aina vuodeksi kerrallaan. Molemmat olivat vastuussa Ateenan kansalle, jolla itse asiassa oli keskeinen päätäntävalta uskonnollisissa kysymyksissä. Kansankokouksen asialistat

Demokraattinen Ateena panosti 400-luvulla eKr. voimakkaasti Akropoliin temppelien rakentamiseen.

Kuvassa näkyvän "aarrekammion" Ateena rakensi sotavoittojensa kunniaksi Apollonin pyhäkköön Delfoihin.

pursusivat uskontoon ja rituaaleihin liittyviä asioita. Demokraattisessa Ateenassa sanottiin olevan enemmän uskonnollisia juhlia kuin missään muussa tuon ajan yhteiskunnassa. Aikatauluja säädeltiin tarkasti juhlakalentereilla, joita valtion ohella ylläpitivät Ateenan seudun pienkunnat ja alueyksiköt. Valtavia määriä julkista rahaa kului kultillisen toiminnan ylläpitoon, erityisesti jumalille tarjottuihin uhreihin.

Vaikka kansanvallan aikana kansa teki päätöksiä, suhteet jumaliin oli pidettävä kunnossa. Siksi oli erilaisia mekanismeja, joiden avulla pyrittiin takaamaan jumalten suosio. 400-luvun Ateenassa toimi lukuisia

ennustajia ja tulkkeja, jotka neuvoivat virkamiehiä ja kansankokousta jumaliin ja uskontoon liittyvissä asioissa. Erityisen tärkeässä asemassa olivat oraakkelit, ennen kaikkea Apollonin pyhäkkö Delfoissa, jonne matkattiin säännöllisesti kysymään neuvoa. Kysymysten laadinnassa ja vastausten käsittelyssä nimenomaan demokraattisen kansankokouksen rooli oli hyvin tärkeä. Antiikinaikaisten lähteiden kriittinen tarkastelu ei osoita, että Delfoin merkitys olisi mitenkään hiipunut 400-luvun aikana.

Olisi vaikea kuvitella, että klassisessa ja demokraattisessa Ateenassa yksityinen, julkinen ja uskonnollinen elämä olisi erotettu toisistaan. Yksityishenkilön jumalaton toiminta saattoi luoda varjon koko yhteisön ylle. Jos jumala tehdään tyytymättömäksi, seu-

raukset voivat olla kohtalokkaita: huono viljasato, vaikea kulkutauti tai keho sota-menestys. Siksi kaupungin oli kaikin keinoin pyrittävä toisaalta kontrolloimaan kansalaisten käytöstä, toisaalta lepyttämään jumalten vihaa.

Poliittisen toiminnan ja uskonnon välinen suhde tulee erityisen hyvin esiin ateenalaisissa tragedioissa. Niiden julkinen esittäminen tarjosi keinon kertoa ihmisten ja jumalten välisistä suhteista, millaisia ne ovat, millaisia ne eivät saisi olla ja millaisia niiden mielellään pitäisi olla. Sofokleen Antigone-näytelmä, joka on yksi poliittisimmista kreikkalaisista tragedioista, osoit-

taa, miten voi käydä, jos tärkeät rituaalit unohdetaan ja jumalten alttarit jätetään hoitamatta: koko yhteisö saastuu ja menettää jumalten luottamuksen.

Klassisen kauden demokraattisessa Ateenassa uskonnollinen elämä oli varsin elävää. Se oli kenties vilkkaampaa kuin aikoihin, ja siihen liittyi voimakas vaihtuvuuden ja uudistumisen elementti. Noihin aikoihin Ateenaan saapui tai sinne tuotettiin useita uusia, enemmän tai vähemmän vieraita jumaluuksia. Eroa ei tehty sen välillä, olivatko ne kreikkalaisia vai ei-kreikkalaisia, olennaisempaa oli se, että ne olivat uusia tulokkaita suhteessa vakiintuneisiin kultteihin. Klassisen kauden loppupuolella, 4. vuosisadalla, alkaa näkyä merkkejä aivan uudenlaisista jumaluuksista. Eräässä ateenalaisiin juhlamenoihin liittyvässä dokumentissa 330-luvulta eKr. mainitaan ryhmä jumaluuksia, joille piti uhrata. Näiden joukossa on kolme henkilöityyttä abstraktiota, nimittäin Hyvä Onni, Rauha ja Demokratia. Samoihin aikoihin Ateenan Agoralle pystytettiin Demokratiaa esittävä kulttipatsas, joka on ehkä juuri se sama naisjumalattaren torso, joka tuolta paikalta löydettiin vuonna 1970. Mitään outoa ei ole siinä, että Demokratia, Kansanvalta, joka on feminiininen käsite, esitetään naisena sellaisessa yhteiskunnassa, jossa naisilla ei ollut mitään osaa kansanvallasta. *Demos*, Kansa, oli myös yleinen jumaluus eri puolilla kreikkalaista maailmaa, ja hänet esitettiin vastaavasti miehenä. 330-luvulta on myös peräisin eräs ateenalainen reliefi, jossa Kansa asettaa kruunun Kansanvallan päähän. Ei ole täysin selvää, onko Demokratian kultti syntynyt Ateenaan vasta tähän aikaan, on nimittäin mahdollista, että se palautuu vuoden 403 tapahtumiin. Tuolloin Ateenassa palautettiin demokraattinen hallinto lyhyen ja sekasortoisen harvainvallan jälkeen. Kerrotaan, että oligarkkien johtaja,

Kritias, Sokrateen entinen oppilas, sai omaan hautamuistomerkkiinsä koristukseksi soihtua kantavan Harvainvallan, joka sytyttää tuleen Kansanvallan. Hautakirjoituksessa luki mm. tähän tapaan: "Tämä muistomerkki on niiden jalojen miesten, jotka vastustivat kirokun Ateenan kansan ylimielisyyttä". Olisi mielenkiintoista tietää, minkä näköisenä Demokratia oli tässä muistomerkissä esitetty. Mutta myös Kansanvallan puolustajat nostivat ihanteensa esiin sekä sanojen että kuvien kautta: jo aiemmin 400-luvulla Ateenan kaupunkineuvostolla oli ollut tapana suorittaa uhreja Demokratialle, ja laivaston kolmisouduille voitiin antaa hänen nimensä. Myöhemmin hellenistisellä kaudella poliittisen demokratian elinmahdollisuudet olivat rajalliset, mutta Kansanvallan kultti säilyi: 200-luvulta tunnetaan ainakin yksi Demokratian pappi sekä jumalattaren kunniaksi järjestetty uskonnollinen kulkue.

Klassisen kauden Ateena oli demokraattinen yhteiskunta: jokaisella kansalaisella oli oikeus puhua ja äänestää Kansankokouksessa, ja useimmat viranhaltijat valittiin arpomalla. Kansalaisten tarpeet olivat samat kuin nykyisissäkin demokratioissa, nimittäin hyvinvointi ja rauha. Mutta keinot, joilla näihin päämääriin pyrittiin, olivat tyystin erilaiset. Taloudellisen menestyksen kulmakivi oli hyvä viljasato ja tuottavuus; pysyvämpi rauhan-tila voitiin saavuttaa sotamenestyksellä. Näissä asioissa poliitikkojen päätöksistä ei läheskään aina ollut apua. Viime kädessä menestyksen takeena oli jumalten suosio. Siksi ateenalaisten oli tiedettävä, mitä jumalat halusivat ja miten suhteet korkeampiin voimiin pidettiin kunnossa. Demokraattisen hallinnon keskeinen tehtävä oli rakentaa ja ylläpitää rituaalista järjestelmää, joka pystyi takaamaan jumalten suosion kansan parhaaksi.

XML korvaa latinan piirtokirjoituseditioissa

Kalle Korhonen

Sekä piirtokirjoitusten että eräiden muidenkin antiikin dokumenttien editioita tuotetaan edelleen hyvin perinteisellä tavalla. Editioita kirjoitetaan ikään kuin tehtäisiin artikkeleita tai kirjaa, yksi julkaistava dokumentti kerrallaan tekstinkäsittelyohjelmalla. Kuitenkin varsinkin epigraafisissa editioissa, jotka sisältävät kymmeniä tai satoja dokumentteja, on paljon stereotyyppistä aineistoa – löytöpaikkoja, mittoja, kirjainmuotoja, kokoelmahistoriallisia prosesseja, yms. Näitä tietoja on nykyisistä editioista hyvin vaikea koota yhteen ja vertailla. Vaikka perinteiseen tapaan kirjoitettu editio julkaistaisiin netissä pdf-muodossa, suuri osa tietoverkon mahdollisuuksista jätetään käyttämättä.

EpiDocin (<http://epidoc.sourceforge.net>) idea on yksinkertaisesti se, että olennainen informaatio koodataan mukaan jo kirjoitusvaiheessa. Perinteisessä painetussa editiossa tämä tehdään siten, että tietyt asiat kuvataan aina samassa järjestyksessä. EpiDoc on tapa kirjoittaa editiot niin, että tietynlaiset tiedot on helpommin poimittavissa. Se ei kuitenkaan ole mikään tietokantajärjestelmä – ihmiselle dokumentit ja niihin liittyvät yksityiskohdat ovat normaaliin tapaan luettavissa. Kyse on siis siitä, että *sekä ihminen että kone* saavat editiosta enemmän irti.

EpiDoc on yhteistyöhanke. Sen johtava kehittäjä on Tom Elliott, joka toimii tällä hetkellä Ancient World Mapping Centerin Pleiades-projektissa Pohjois-Carolinan yliopistossa, mutta kehitystyö on suurelta osin edennyt avoimena yhteistyönä. EpiDocin kehitykselle tärkeitä hankkeita ovat olleet Charlotte Rouechén *Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions* (2004, <http://www.insaph.kcl.ac.uk/ala2004>) ja John Bodelin johtama *US Epigraphy Project* (<http://usepigraphy.brown.edu>).

Kaikki EpiDocin piirissä kehitetyt työkalut ovat avoimessa käytössä (esimerkiksi sovelluksissa käytetään ohjelmistolisenssiä GNU General Public Licence).

EpiDoc käytännössä

Kuten monet muutkin tietoverkkoajan sovellukset, EpiDoc käyttää XML-kieltä (Extended Markup Language). Kielen idea on hyvin yksinkertainen: elementit määritellään sulkemalla ne tagien sisään, esimerkiksi näin:

```
<artikkeli>
  <nimi>XML korvaa latinan
    piirtokirjoituseditioissa</nimi>
  <kirjoittaja>Kalle Korhonen
    </kirjoittaja>
  <aihe>EpiDoc</aihe>
</artikkeli>
```

Kielellä siis vain "varastoidaan" aineistoa, eikä siinä oteta kantaa siihen, miten tämä tietosisältö esitetään lukijalle. Kuten esimerkiksi näkyy, XML:iä voi periaatteessa olla minkälaisia tahansa (esimerkiksi XHTML perustuu XML:ään), mutta EpiDocin käyttämä XML perustuu tiettyyn standardiin eli Text Encoding Initiative -hankkeen piirissä luotuun TEI XML:ään.

Seuraavassa on ote Rouechén Afrodisias-julkaisun yhden tekstin XML-koodista, tässä tapauksessa varsinaisen tekstin edition alusta. Mukana ovat siksi aloitustagit. Tekstin voisi järjestellä kauniimminkin, mutta tässä se nyt tiiviisti esitettyinä tilasyistä:


```

<div n="text" lang="grc" type="edition" part="N" sample="complete" org="uniform">
  <head lang="eng">Edition</head>
  <ab part="N">
    <lb n="1"/><mark type="cross"/> <w lemma="τελειώω" part="N">έτελιώθι</w>
      <w lemma="καί" part="N">κ<expan>αί</expan></w> <w lemma="ἀναπαύω"
        part="N">ἀνεπάη</w> <w lemma="ὁ" part="N">ὁ</w> <w
          lemma="μακάριος" part="N">μακ<supplied
            reason="lost">άριος</supplied></w> <w lemma="ὁ" part="N">ὁ</w> <w
            lemma="κηδεστής" part="N">κη<expan>δεστής</expan></w>
    <lb n="2"/><w lemma="ἐγώ" part="N">μου</w> <persName
      type="aphrodisian" key="aristolaus1"
      full="yes">Ἄρ<expan>ι</expan>στόλαος</persName> <date><w
        lemma="ἰνδικτιών" part="N"><supplied
          reason="lost">ἰ</supplied>νδ<expan>ικτίωνος</expan></w> <num
          value="1">α</num>, <w lemma="μείς"
            part="N">μη<expan>νός</expan></w> <num value="2">β</num>, <num
            value="14">ιδ</num> <w lemma="ἡμέρα"
              part="N">ἡμέ<expan>ρα</expan></w> <w lemma="πρῶτος"
                part="N"><supplied reason="lost"
                  cert="uncertain">πρώ</supplied>τη</w></date> <mark type="cross"/>
    <lb n="3"/><mark type="cross"/> <w lemma="ἀναπαύω" part="N">ἀνεπάη</w>
      <w lemma="δέ" part="N">δὲ</w> <w lemma="καί"
        part="N">κ<expan>αί</expan></w> <w lemma="ὁ" part="N">ἡ</w> <w
          lemma="τρισεύμοιρος" part="N">τρισεύμοιρος</w> <w lemma="ὁ"
            part="N">ἡ</w> <w lemma="μακάριος"
              part="N">μακαρ<expan>ία</expan></w>
    <lb n="4"/><w lemma="ὁ" part="N">ἡ</w> <w lemma="γίγνομαι"
      part="N">γεναμέ<expan>νη</expan></w> <rs type="dignity"
        key="dominus"><w lemma="κυρά" part="N">κυρά</w></rs> <w lemma="ὁ"
        part="N">τῶν</w> <w part="N"><w lemma="ᾧδε" part="N">ᾧδε</w></w>,
        <w lemma="ὁ" part="N">ἡ</w> <w lemma="κηδεστρία"
          part="N">κηδεστρία</w> <w lemma="ἐγώ" part="N">μου</w>
    <lb n="5"/><persName key="theodoret1" type="aphrodisian"
      full="yes">Θεοδωρήτα</persName><date> <w lemma="ἰνδικτιών"
        part="N">ινδ<expan>ικτίωνος</expan></w> <num value="4">δ</num>, <w
          lemma="μείς" part="N">μη<expan>νός</expan></w> <num
            value="4">δ</num>, <num value="13">ιγ</num> <w lemma="ἡμέρα"
              part="N">ἡμέ<expan>ρα</expan></w> <w lemma="ἕκτος"
                part="N">ἕκτη</w></date><mark type="cross"/>
    <lb n="6"/><mark type="cross"/> <w lemma="τίκτω" part="N">έτέχθη</w> <w
      lemma="ὁ" part="N">ἡ</w> <rs type="dignity" key="dominus"><w
        lemma="κυρά" part="N">κυρά</w></rs> <persName key="philosophia1"
        type="aphrodisian" full="yes">Φιλοσοφία</persName> <w lemma="ὁ"
          part="N">ἡ</w> <w lemma="θυγάτηρ" part="N">θυγάτηρ</w>
  </ab>

```

XML-lähdekoodi

Joku saattaa ajatella, ettei ole helppoa löytää vapaaehtoisia tuottamaan ylläolevan kaltaista tekstiä. Tosiasia onkin, että *tällaista tekstiä ei tarvitse kenenkään itse kirjoittaa*. Kreikkalaisen originaalitekstin voi ensin itse kirjoittaa perinteiseen tapaan sulkuineen ja hakasulkuineen ja konvertoida sen (esimerkiksi EpiDocin nettisivuilta löytyvällä Chapel Hill Electronic Text Converterilla) EpiDoc-XML-muotoon. Tarkkaavainen lukija huomaa, että kaikkien kreikkalaisen piirtokirjoituksen sanojen perusmuodot on koodattu mukaan XML-tekstiin. Nämä on toki lisättävä, mutta siihen käytetään XML-ediittorisovelluksia, esimerkiksi oXygeniä (<http://www.oxygenxml.com>), joiden toiminta on samanlaista kuin vaikkapa HTML-ediittori Dreamweaverin. Mukana on muitakin vastaavanlaisia koodauksia.

Myös edition ihmislukija säästyy näkemästä XML-koodia, vaan tulos on alla-

olevan kaltainen (kuva on *Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions* -verkkosivuilta). Lukijalle näkyvä ulkoasu riippuu käytetyistä XSLT-muunnoksista, ja on täysin edition julkaisijoiden valittavissa.

Vaikka EpiDoc ei siis ole varsinainen tietokanta, sillä kirjoitettujen editioiden sisältö on helppo siirtää tietokantoihin. Esimerkiksi viime lokakuussa Roomassa järjestetyssä workshopissa "virallistettiin" yhteys AIEGLin EAGLE-tietokantoihin (<http://www.edr-edr.it>), joten yhteensopi- vuus on taattu.

EpiDoc on herättänyt kiinnostusta myös papyrologien ja numismaatikkojen keskuudessa. Sen verkkosivuihin kannattaa ehdottomasti tutustua osoitteessa <http://epidoc.sourceforge.net>. Lisätietoja aiheesta saa myös allekirjoittaneelta.

cross ἐτελιώθι κ(αι) ἀνεπάη ὁ μακ[άριος] ὁ κη(δεστής)
μου Ἀρ(ι)στόλαος [ἰ]νδ(ικτίωνος) α´, μη(νός) β´, ιδ´ ἡμέ(ρα) [πρῶ]τη cross
cross ἀνεπάη δὲ κ(αι) ἡ τρισεύμοιρος ἡ μακαρ(ία)
ἡ γεναμέ(νη) κυρὰ τῶν ᾠδε, ἡ κηδεστρία μου
5 Θεοδωρήτα ἰνδ(ικτίωνος) δ´, μη(νός) δ´, ιγ´ ἡμέ(ρα) ἕκτη cross
cross ἐτέχθη ἡ κυρὰ Φιλοσοφία ἡ θυγάτηρ

Lopputulos

”Mitä olivat ne karvahattuiset sotilaat?” – Rooma-sarjan nettiasiantuntijan kokemuksia

Pekka Tuomisto

Nelosen *Rooma* oli tietysti nähtävä, vaikka kaikkien näkemieni antiikkiaiheisten elokuvien aiheuttaman lievää suuremman kynnisyksen perusteella pelkäsin pahinta. Alkutekstien mainio grafiikka elävine graffiteineen nosti heti odotuksia, mutta tarinan edetessä heräsi luonnollisesti ristiriitaisia tuntemuksia. Toisaalta oli tuskallista kohdata jatkuvasti väärennäköisiä hahmoja sanomassa ja tekemässä väärää asioita, mutta toisaalta olin tyytyväinen. Antiikin Rooma oli kuitenkin taas kerran esillä laajalle yleisölle. Mitä siitä, vaikka Caesar ei ollut tarpeeksi kalju tai Titus Pullo oli alennettu legioonalaiseksi – puhumattakaan raukeana teltassaan lojuvasta Kleopatrasta.

Mutta mitä iloa olisi siitä, jos aiemmin antiikkia tuntemattoman katsojan kiinnostus tasavallan kuohuvia vuosia kohtaan ensin heräisi, ja jäisi sitten kertakäyttökulutuksen asteelle, kun hänen mieleensä

sarjasta painuisivat juonittelevan Atian kaltaiset satuhahmot?

Tähän kysymykseen keksin mielestäni oivan ratkaisun ja otin yhteyttä Neloseen. Tarjouduin vastaamaan Rooma-sarjan nettisivuja lukevan yleisön kysymyksiin mistä tahansa antiikkia käsittelevistä aiheista. Hie-man yllätyinkin, kun ehdotukseni otettiin heti innostuneesti vastaan. Nettisivuille rakennettiin kysymyslaatikko ja tuota pikaa aloin saada sähköpostissa lukijoiden kysymyksiä. Minulle lähetettiin niistä vain valikoima, mutta tietääkseni kysymyksiä tuli melko pian satamäärin. Vastauksia ehdin kirjoittaa sarjan esitysviikkoina muutamia kymmeniä. Lisäksi sain kirjoittaa pienen kolumnin jokaisen jakson esittelysivulle, ja mikä hauskinta: minulla oli melko täydellinen vapaus valita aiheet.

Saamani kysymykset olivat yleensä melko laaja-alaisia, ja vastausten tiivistä-

minen oli haastavaa – esimerkiksi kysymykseen ”Mitä sidoksia antiikin Rooman kulttuurilla on antiikin kreikkalaiseen kulttuuriin?” Mutta yllätyin kerta toisensa jälkeen siitä, miten monipuolisia kysymykset olivat. Melko moni oli kiinnostunut armeijaa ja aseita käsittelevistä aiheista. Roomalaisten seksuaalisuudesta kysyttiin usein, mutta myös kaikenlaisista antiikin ajan arkielämään liittyvistä asioista, aina Rooman viemäriverkosta kosme-

Rooma-sarjan lavasteissa pyrittiin tavallista suurempaan autenttisuuteen.

tiikkaan ja kolikkojen käyttöön saakka. Välillä olin toki hieman ymmälläni, esimerkiksi miettiessäni miten vastata kysymykseen ”Kuinka helposti loppujen lopuksi Roomassa sitten saattoi menettää henkensä?”

Moni halusi myös tarkistaa *Roomaa* seuratessa heränneet terveet epäilyksensä. Kuoliko Vercingetorix tai Pompeius niin kuin sarjassa esitettiin? Olivatko Titus Pullo ja Lucius Vorenus historian henkilöitä? Oliko Kleopatra sellainen kuin annettiin ymmärtää? Näihin kysymyksiin vastasin erityisen mielelläni, samoin kuin yleisluontoisempiin tiedusteluihin antiikin lähteistä ja niiden paikkansapitävyydestä. *Rooman* nettisivujen keskustelupalstalla sikisi myös keskustelua kysymyksistä, joihin en ollut ehtinyt vastata, joten kiinnostusta ruudussa esi-

tettyjen tapahtumien taustoihin riitti enemmänkin kuin olin osannut toivoa.

Koetin liittää vastauksiini mahdollisimman paljon kirjallisuusviitteitä – yleisajasta antiikkia esittelevää suomenkielistä kirjallisuutta on jo saatavissa ilahduttavan paljon, mutta lisää voisi tietysti aina tuottaa. Juuri nyt voi olla otollinen aika lähestyä lukevaa yleisöä (ja mediajulkisuuden tiedostavia kustantajia), ja ryhtyä toteuttamaan ideoita tietokirjoiksi, käännöksiksi tai vaikka lautapeleiksi, kun tietynlainen kriittinen massa on ehkä liikkeellä. *Rooman* toinen tuotantokausi on vielä edessäpäin ja toivakseni saan jatkaa vastailuani ja pahaa-aavistamattomien kansalaisten houkuttelua antiikintutkijoiden asiakkaisiksi.

Katso myös: www.nelonen.fi/Rooma

Joitakin kuluneita kliseitä jätettiin tietoisesti pois, esimerkiksi Caesarin murhakohtauksessa ei kuultu kuuluisia sanoja ”sinäkin, Brutukseni”.

Jatko-opiskelijoiden tutkimusaiheita, osa 4

Constantinus Africanus, *Theorica Pantegni*: editio, käännös ja kommentaari (Outi Kaltio, Klassillisen filologian laitos, Helsingin yliopisto)

Aloitin jatko-opintoni Helsingin yliopiston Klassillisen filologian laitoksella syksyllä 2006. Tutkimuskohteeni on Kansalliskirjaston vanhin sidottu käsikirjoitus, 1100-luvulle ajoittuva Eö.II.14. Kyseessä on Constantinus Africanuksen (k. ennen 1098/9) lääketieteellinen teos *Theorica Pantegni*. Tarkoitukseni on editoida käsikirjoitus luku- ja tutkimuskäyttöön. Varsinainen väitöskirjatutkimukseni kohdistuu *Theorica Panteginin* yhteen kirjaan, johon laadin edition lisäksi käännöksen ja kommentaarin.

Pantegni on ensimmäinen latinankielinen kattava lääketieteellisen tiedon yleisesitys ja oppikirja. Se koostuu kahdesta osasta, joista kummassakin on kymmenen kirjaa. Ensimmäinen osa, *Theorica*, on pääosin käännös ja mukaelma Haly Abbasin (k. 994) arabiankielisen alkuperäisteoksen, *al-Kitāb al-Malakīn*, teoreettisesta osasta. *Panteginin* toinen osa, *Practica*, on koottu ja käännetty useamman arabiankielisen tekstin pohjalta vaiheittain. Constantinus Africanus toimi Salernon lääketieteellisen koulun piirissä ja käänsi Monte Cassinon luostarissa arabiankielistä lääketieteellistä kirjallisuutta latinaksi. Merkittävin hänen nimisään kulkevista käännöksistä on *Pantegni*, josta tuli Euroopan ensimmäisten yliopistojen tärkeä lääketieteen oppi- ja käsikirja. Arabialainen lääketiede pohjautui oleellisesti Hippokrateen ja Galenoksen edustaman antiikin rationaalisen lääketieteen traditioon. Tämä traditio saavutti keskiajan Euroopan suurelta osin arabiasta latinaksi käännettyjen teosten kautta, joista *Pantegni* oli aivan keskeisimpiä.

Theorica Pantegnissa käsitellään mm. anatomiaa, eri elinten tehtäviä, kehon toimintoja ja niitä ohjaavia voimia (*virtutes*), terveydentilaan vaikuttavia ulkoisia tekijöitä, sairauksia ja niiden syitä sekä taudinkulkua. Punaisena lankana on oppi neljästä peruslaadusta (kuuma, kylmä, kuiva, kostea) ja ruumiinnesteestä (veri, lima, keltainen tai punainen sappi, musta sappi). Yksinkertaisesti voidaan sanoa, että terveyden katsottiin merkitsevän näiden välistä tasapainotilaa kehossa, ja sairauden tämän tasapainotilan järkkymistä.

Theorica Pantegni on kokonaisuudessaan ilmestynyt painettuna ainoastaan kaksi kertaa 1500-luvun alussa (Lyon 1515; Basel 1539). Teoksen merkittävydestä huolimatta siitä ei ole olemassa mitään kattavaa, nykyaikaista editiota eikä käännöstä millekään modernille kielelle. Tämä johtuu *Panteginin* tutkimukseen liittyvistä ongelmista, etenkin monimutkaisesta tekstihistoriasta ja jo teoksen laajuudestakin (esim. Kansalliskirjaston käsikirjoituksessa, joka kattaa lähes koko *Theorica*-osan, on 210 lehteä eli 420 sivua). *Pantegnista* oli jo varhain liikkeellä erilaisia versioita. On keskusteltu paljon siitä, millä ehdoin kriittisen edition laatiminen teoksesta olisi järkevää; onko vaivan arvoista vertailla systemaattisesti kymmeniä säilyneitä käsikirjoituksia, kun niiden lukuisat variantit tekevät harvoin eroa itse merkitykseen ja kun lopputuloksena ei kuitenkaan olisi mikään tietty, todellisuudessa käytössä ollut, saatikka "alkuperäinen" tekstimuoto.

Järkevää lieneekin perustaa tulevaisuuden editio muutamaan varhaiseen, tasokkaaseen ja keskenään verrattain yhtenäiseen käsikirjoitukseen. Hanketta edistää toivakseni se, että edes yhdestä *Theorican* käsikirjoituksesta laaditaan digitaalinen transkriptio ja editio vertailumateriaaliksi ja

tutkimuskäyttöön. Kansalliskirjaston käsikirjoitus Eö.II.14 on peräisin 1100-luvun jälkipuoliskolta ja on siten yksi vanhimmista *Theoricān* tunnetuista käsikirjoituksista. Se on kirjoitettu Pohjois-Saksan alueella esigoottilaisella tyylillä. Käsikirjoitus on erittäin hyväkuntoinen ja sisältää *Theoricān* kirjat 2–10 muutamaa viimeistä lehteä lukuun ottamatta. Varhaisuutensa ja hyvän luettavuutensa ansiosta se soveltuu mainiosti editointi- ja tutkimustyöhön.

Aloitin käsikirjoituksen digitaalisen transkription tekemisen kesällä 2006 ja sain sen valmiiksi vuoden lopussa. Varsinaisessa editoinnissa käytän vertailumateriaalina ja puuttuvien osien täydennykseen muutamia muita keskeisiä *Theoricān* käsikirjoituksia (Lontoo, British Library Add. 22719; Cambridge, Trinity College R.14.34 ja/tai Haag, Koninklijke Bibliotheek 73 J–6) sekä edellä mainittuja renessanssieditioita. Varsinaista väitöskirjatutkimustani varten valitsen yhden *Theoricān* kirjan, josta laadin kriittisen edition, englanninkielisen käännöksen ja kommentaarin. Kysymykseen voisi tulla kirja 5, joka käsittelee ulkoisten tekijöiden (*res non naturales*) eli ilman, ravinnon, liikunnan ja levon, unen ja valveen, aineenvaihdunnan sekä tunteiden vaikutuksia ihmisen terveydentilaan.

Olen saanut väitöskirjatyötäni varten apurahan lääketieteellistä tutkimusta tukevalta Signe ja Ane Gyllenbergin säätiöltä vuosiksi 2006–2007.

Taloudellisesti järkevä toiminta roomalaisessa kulttuurissa (Harri Kiiskinen, Kulttuurihistoria, Turun yliopisto)

Tekeillä olevassa väitöskirjassani tutkin taloudellisesti järkevää toimintaa antiikin roomalaisessa kulttuurissa. Tarkastelen sitä, minkälaiset lainalaisuudet määrittävät *terra sigillata* -keramiikan tuotantoa ja levinneyttä ja miten nämä lainalaisuudet toisaalta johtuvat maantieteellisistä tekijöistä, toisaal-

ta ovat kulttuurin arvo- ja käsitemaailman tuottamia. Työni päämäärä on kirjoittaa roomalaisen talouden kulttuurihistoriaa, jossa tutkimuksen kohteena eivät niinkään ole kaupan määrä, rahan arvo tai omaisuuden tuottavuus sinänsä, vaan roomalaisten käsitykset tuottavuudesta, kannattavuudesta ja taloudellisuudesta.

Tutkimuksen lähteet muodostuvat kolmesta hyvin erilaisesta materiaalityypistä, jotka näyttelevät erilaisia osia tutkimuksen etenemisessä. Lähtökohtana ja varsinaisena avaimena käytänteiden tutkimukseen on italialaisen *terra sigillata* -keramiikan tuotanto ja levinneisyys roomalaisen Etrurian alueella. Keramiikan tuotannon ja levinnän sijoittaminen maantieteelliseen kontekstiin mahdollistaa sen tuotanto- ja leviämisprosessien analysoinnin. Tätä varten olen luonut GIS-mallin roomalaisesta Etruriasta, jonka avulla voin analysoida maantieteen vaikutusta keramiikan tuotannon sijaintiin ja potentiaaliin kuljetusreitteihin. Mallia yksinkertaistaen voin laajentaa analyysin kattamaan koko Välimeren alueen, jolloin voidaan tehdä vastaava analyysi kyseisen keramiikan levinnästä yleisemmin.

Alueen maantiede toisaalta toimii taustatekijänä keramiikan tuotannolle, joten kuva on käännettävä myös toisinpäin, ja analysoitava levinneyksiä lähtien liikkeelle alueen kulttuurimaantieteellisestä kehityksestä; toisaalta tämä on riippuvainen alueen sosiaalis-poliittisesta kehityksestä. Eriyksen mielenkiintoiseksi nouseekin kysymys tuotannon suhteesta alueen eri osien roomalaistumiseen: kaupunkien asemaan, maanomistusolojen muutoksiin, kolonioihin.

Analyysin ohella kulkee jatkuvasti työn keskeinen kysymys: millä tavalla toiminta on tulkittavissa järkeväksi roomalaisessa kontekstissa? Kirjallinen lähdeaineisto antaa jatkuvasti keskustelumateriaalia suhteessa arkeologisen ja maantieteellisen aineiston tuottamiin malleihin; ongelmaksi muodostuu arkeologisen maantieteellisen materiaalin

synnyttämän luonnontieteellisen argumentaation yhdistäminen kirjallisen aineiston vaatimaan tulkintaan. Tässä apunani toimii käsitepari käytänne – representaatio, jota apunani käyttäen pyrin ylittämään siltaa keramiikan tuotantoon ja kuljetukseen liittyvän spesifisen toiminnan jälkien ja yleisen tason kirjallisten viittausten välillä. Lähdeaineisto ei tarjoa suoraan keramiikan tuotantoon liittyvää kirjallista materiaalia, ja kuljetusta ja liikkumista käsittelevä aineistokin on haettava rivien välistä ja sivulauseista. Poikkeuksen muodostavat Caton, Varron ja Columellan maanomistusoppaat. Näiden perusteella tehdyt tulkinnat roomalaisen taloudellisen ajattelun tasosta ovat hyvin ristiriitaisia, ja niinpä oma tutkimukseni onkin mitä suurimmassa määrin myös kontribuutio ymmärtämykselle roomalaisen taloudellisen ajattelun luonteesta.

Kreikkalainen tragedia ja rauhanaate (Sanna-Ilaria Kittelä, Klassillisen filologian laitos, Helsingin yliopisto)

Valmistuin maisteriksi kesällä 2006 Helsingin yliopistosta pääaineenani Kreikan kieli ja kirjallisuus. Jatko-opintoni aloitin syksyllä 2006. Heinäkuusta joulukuuhun vuonna 2006 työskentelin dos. Martti Leiwon tutkimusavustajana antiikin draaman nykytutkimuksen tilaa käsittelevässä projektissa. Projektin on osa Suomen Akatemian rahoittaman huippuyksikön ”Antiikin kreikankieliset kirjoitetut lähteet” toimintaa. Tehdesäni taustatutkimusta dos. Leiwon projektia varten sain idean väitöskirjaani, jonka alustava otsikko on *The Idea of Peace in Greek Tragedy. Euripides’ Trojan Women 415 B.C. – A.D. 2006*. Tällä hetkellä teen väitöskirjatutkimustani Koneen Säätiön apurahan turvin.

Tutkimuksen aihe on alustavan otsikon mukaisesti rauhanaate Euripideen tragediassa *Troijan naiset*. Väitöskirjassani tar-

kastelen näytelmän historiaa sen ensiesityksestä vuonna 415 eKr. nykypäivään saakka: millaisia versioita tragediasta on tehty, miten ne on toteutettu, millaisia muotoja teos on saanut. Näytelmän esitystraditio on muutoksen ja mukaelmien historia, mutta samalla se on myös jatkumo: vaikka jokainen näyttämöesitys on oma, erillinen kokonaisuutensa, on se kuitenkin yhteydessä alkuperäisteokseen. Työssäni tutkin esitystradition kautta Euripideen näytelmän ja sen sisältämän rauhanideologian merkitystä kulttuurihistoriassa: tarkastelen eriaikaisten versioiden historiallista ja poliittista kontekstia sekä käsittelen näyttelijöiden, yleisön ja tekstin suhdetta toisiinsa tietyissä produktioissa. Pohtimalla alkuperäisteoksen ja näytelmän myöhempien versioiden suhdetta toisiinsa pyrin hahmottamaan yhteydet alkuperäisen esityksen ja nykypäivän produktioiden välillä. Tutkimusmateriaali koostuu antiikin ja historiallisen ajan alkuperäislähteistä sekä *Troijan naisten* käännoksistä, mukaelmista ja teatteriesityksistä säilyneistä tiedoista. Työssäni sovellan ja käytän hyväkseni antiikintutkimuksen ja teatteritieteen tutkimusmetodeja, mm. lähdekritiikkiä, teksti-, draama- ja performanssianalyysia sekä tutkimuskirjallisuuden kriittistä tarkastelua.

Tutkimusaihe on ajankohtainen ja kiinnostava. Kreikkalaista tragediaa uudella ajalla ja modernissa yhteiskunnassa ovat tutkineet teatterin ja kirjallisuuden asiantuntijat, filologinen tutkimus on puolestaan keskittynyt tarkastelemaan tragediaa antiikin aikaisena ilmiönä. Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana antiikintutkijoidenkin parissa on kuitenkin herännyt kiinnostus tarkastella antiikin draamaa ja sen jälkivaikutusta: Oxfordin yliopistoon on perustettu vuonna 1996 *Archive of Performances of Greek and Roman Drama*, joka keskittyy tutkimaan draamojen esityshistoriaa. Näyttämöesityksen ja sen vastaanoton tarkastelu on nuori tutkimuksenala. Tästä näkökulmasta on tarkasteltu Euripideen *Medeiaa* ja

Monet draamat kantaesitettiin Dionysoksen teatterissa Ateenassa.

Aiskhyloksen *Agamemnonia*, mutta suurin osa kreikkalaisista tragedioista on vielä tältä osin kartoittamatonta aluetta. Euripideen *Troijan naisten* esitystradition ja näytelmän ideologisen kehityskaaren kartoittaminen historiallisessa kontekstissa tuo oman lisänsä tragedian ja sen jälkivaikutuksen tutkimukseen.

Euripides toi *Troijan naiset* näyttämölle Ateenassa vuoden 415 eKr. *Dionysia*-juhlien tragediakilpailuissa. Näytelmän tapahtumat sijoittuvat hävitettyyn Troijan kaupunkiin. Soturit ovat kuolleet taistelussa ja kaupungin tuhossa, naiset odottavat vangittuina tietoa kohtalostaan. *Troijan naisista* puuttuu aristoteelisen perinteen mukainen tragedian juonenkehittely: näytelmä alkaa kurjuudesta, kertoo sarjan kauheita tapahtumia, ja päättyy kuvaukseen kaupungin lopullisesta tuhosta. Sodan lohduttomuutta ja tuskaa kuvaava tragedia oli selkeä sodanvastainen kannanotto Euripideeltä: ensiesityksen aikaan oli Ateenan ja Spartan välinen peloponnesolaissota jatkunut jo yli 15 vuotta, olot kaupungissa kurjistuivat kurjistumistaan, sodankäynti ja erityisesti valloitetujen alueiden asukkaiden kohtelu oli muuttunut yhä raaemmaksi ja raaemmaksi. Näytelmässä käy selvästi ilmi, kuinka sodassa ei

ole voittajia, ainoastaan häviäjiä. Samankaltainen sodanvastainen tendenssi on havaittavissa monissa muissakin Euripideen näytelmissä, kuten *Andromakhessa* ja *Hekabessa*, mutta voimakkaimmillaan ja ilmaisultaan vahvimpana se esiintyy *Troijan naisissa*.

Tutkimuksen lähtökohtana on tarkastella rauhanaatteen ilmenemistä draaman keinoin, miten Euripides toi esille sodan-

vastaisen teeman ja kuinka se suhteutuu ajan historiallisiin tapahtumiin. Tarkoituksena on luoda kattava kuva tuon ajan poliittisesta tilanteesta – missä kontekstissa Euripides loi teoksensa ja miten se asettuu muiden auktoreiden teosten rinnalle. Euripides ei suinkaan ollut ainoa kirjailija, joka kritisoi jatkuvaa sotaa, esimerkiksi komediarunoilija Aristofanes otti teoksissaan (esim. *Akharnalaiset*, *Rauha* ja *Pilvet*) voimakkaasti kantaa rauhan puolesta. Antiikin aikaisen tilanteen kartoittaminen luo perustan näytelmän myöhempien vaiheiden tarkastelulle. 1. vuosisadalla jKr. Seneca loi Euripideen tragediasta oman versionsa *Troades*. Renessanssin ajasta eteenpäin *Troijan naisista* on tehty yhä uusia versioita ja tulkintoja, pohjautuen niin Euripideen alkuperäistekstiin kuin Senecan latinankieliseen versioon näytelmästä. 1800-luvun teollisen vallankumouksen jälkeen *Troijan naiset* on ollut Aiskhyloksen *Oresteian*, Sofokleen *Kuningas Oidipuksen* ja Euripideen *Medeian* ohella suosituimpia ja esitetyimpiä antiikin tragedioita, mikä johtuu paljolti juuri näytelmän sisältämästä voimakkaasta rauhanideologiasta.

Kreikkalaista tragediaa esitetään tällä hetkellä näyttämöllä enemmän kuin kos-

kaan aikaisemmin sitten antiikin ajan. Näytelmien yleismaailmalliset teemat kuten sodan turhuus puhuttelivat kreikkalaista yleisöä aivan kuten ne puhuttelevat nykyihmistä. Ohjaaja Peter Sellars on huomauttanut, että tragedia voi ottaa kantaa vaikeisiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin, joiden käsitteleminen on arkaluontoista, joissakin tapauksissa jopa mahdotonta suorassa julkisessa keskustelussa. *Troijan naisten* esitykset ovat toimineet erityisesti sodanvastaisena kannanottona: näytelmää on käytetty varsin vaikeissa poliittisissa konteksteissa kuvaamaan sotien kammuttavia seuraamuksia (esim. Hiroshima, Vietnam ja Irakin sota). Produktioiden moninaisuus kertoo näytelmän merkityksellisyydestä poliittisena kannanottona. Tietoja *Troijan naisten* esitystraditiosta ei ole vielä koottu yhteen, eikä myöskään rauhanaatetta kreikkalaisissa tragedioissa ole tutkittu aikaisemmin. Väitöskirjassani pyrin luomaan kokonaiskuvan *Troijan naisten* historiasta ja esitystraditiosta. Tarkastelen millaisia muotoja rauhanideologia ja sen käyttö eri aikakausina on saanut, ja millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia sillä on ollut – kautta historian yhteiskunta on hyödyntänyt voimakkaita sodanvastaisia tekstejä julkisessa keskustelussa. Tutkin näytelmää kokonaisuutena sekä kirjallisuushistoriallisesta että sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta: sen alkuperää ja ideologista vaikutusta, sen muutosta ja kehitystä kulttuurihistorian eri vaiheissa.

Dionysoksen kultti Campaniassa (Ilkka Kuivalainen, Klassillisen filologian laitos, Helsingin yliopisto)

Aloitin jatko-opinnot tutkimalla etruskoitaalisten temppelien tilakäsitystä, esimerkiksi miten kultti ja rakennus liittyvät toisiinsa ja ympäristöönsä ja millainen sisätila kuvastaa kulttia. Päädyin kuitenkin mukaan Helsingin yliopiston Pompeji-projektiin

(EPUH), jonka kenttäkausilla (2002–2006) olen työskennellyt Marcus Lucretiuksen talossa seinämaalausten parissa. Valmistumisestani saakka olen jatkuvasti työskennellyt latinan, historian sekä antiikin taidehistorian opettajana, pääosin latinan ja historian lehtorina Ressun lukiossa Helsingissä, joten tutkimustyölle ei ole kovin paljon aikaa jäänyt. Olin myös kolme kuukautta Suomen Rooman-instituutin tieteellisellä kurssilla, jossa Pompeji-projektiin liittyen tutkin Dionysoksen kuvaamista roomalaisessa seinämaalaustaitteessa sen varhaisvaiheista aina Pompejin seinämaalauksiin. Vain näiden Italiassa vietettyjen jaksojen aikana olen ollut virkavapaalla opetus-työstäni.

Johtuen käytännön kirjoitusaikataulullisista syistä päädyin siihen, että minun pitäisi lykätä vanhaa temppelitutkimustani ja keskittyä Dionysoksen kulttiin ja sen kuvaamiseen. Tällä hetkellä olen selvittänyt Dionysoksen kuvaamista Pompejissa vertailukohtana Marcus Lucretiuksen talon kuvaohjelmalle, joka on ehkä laajin niin sanottu ohjelmallinen kokonaisuus dionyysisiltä aiheiltaan. Pompejissa tunnetuin Dionysosta ja hänen kulttiaan kuvaava seinämaalaus on varmasti Villa dei Misterin huoneessa 5. Muita tunnettuja Dionysoksia Pompejissa ovat muun muassa Casa del Centenarion keittiön *Iarariumista* Napoliin siirretty maalaus, jossa Dionysos on kuvattu Vesuviuksen kanssa viiniköynnöksen personifikaationa ja useat Dionysosta ja Ariadnea esittävät maalaukset. Pompejin seinämaalauksissa Dionysos esiintyy hyvinkin erilaisena; yleisesti Dionysoksen ikonografia on erittäin monimuotoinen: Dionysos voi olla parrakas vanhus, pitkäkiharainen nuorukainen, naismainen tai eläimellinen. Pompejissakin eri-ikäiset ja -näköiset Dionysokset voivat olla jopa samalla seinällä.

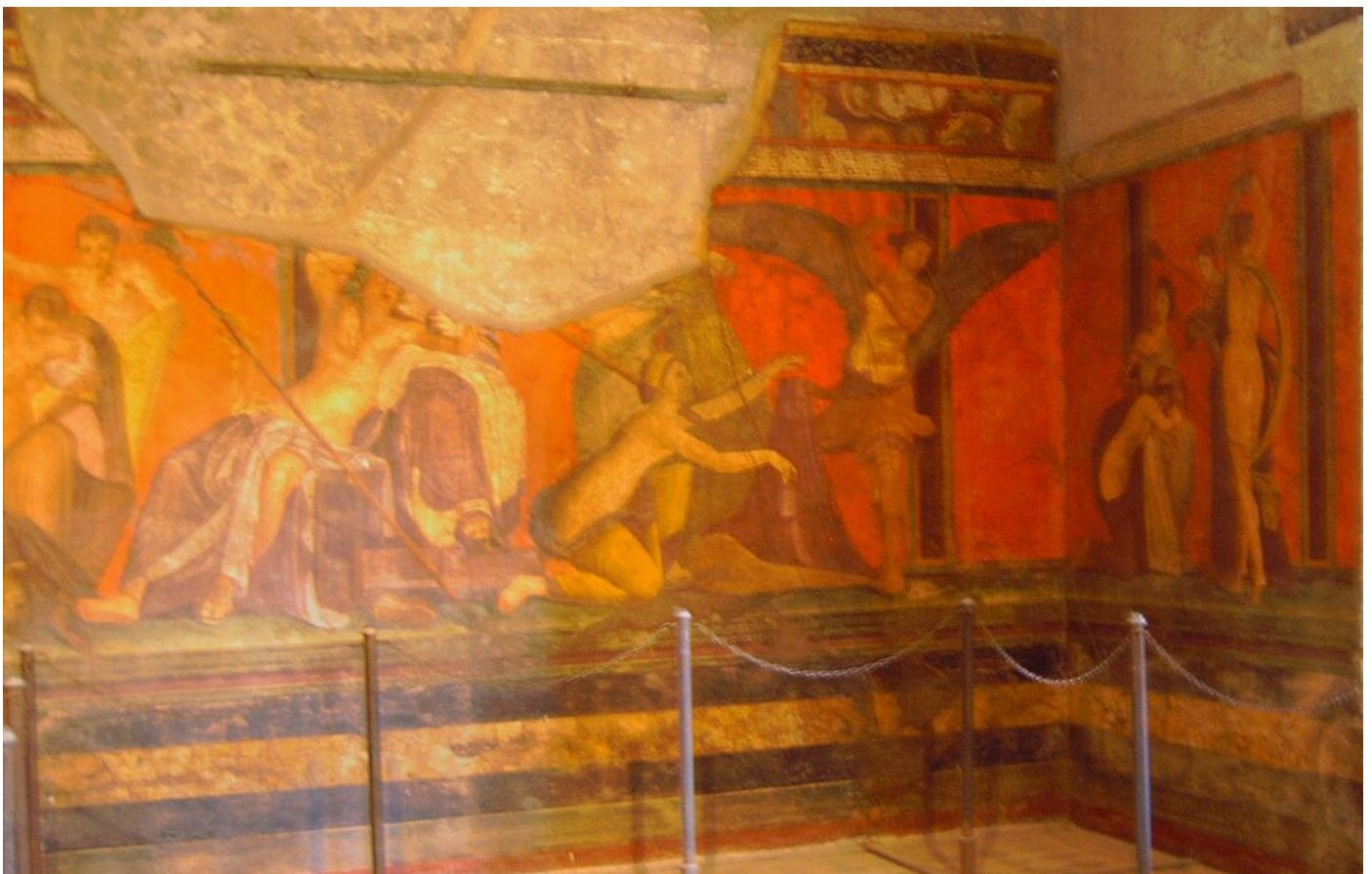
Aiheena Dionysoksen kulttia on tutkittu hyvinkin kauan. Omassa työssäni pyrin yhdistämään sekä filologista että taidehistoriallista aineistoa kokonaiskuvan

luomiseksi. Millainen oli Dionysoksen kultti Pompejissa, entä muualla Vesuviuksen alueella ja koko Campaniassa? Onko siinä nähtävissä eroja muuhun roomalaiseen maailmaan? Onko Dionysoksen kuvallisessa esittämisessä nähtävissä paikallisia piirteitä? Kirjallisuuden mainintoja yleensä roomalaisen maailman Dionysoksen kultista on runsaasti. Tiedämme Pliniuksen perusteella roomalaisten ajatelleen hedelmällisen Campanian viinikukkuloineen olleen juuri Dionysoksen ja Demeterin ankarra kilpakenttä. Samat jumalat esitettiin usein yhdessä Koreen kanssa triadina. Näille kolmelle Roomaan Aventinukselle tradition mukaan Sibyllan kirjojen perusteella rakennetussa tempelissä oli koristelun (terra-

kottaveistokset, seinämaalaukset) tekijänä kaksi kreikkalaista, Damofilos ja Gorgasos. Useat piirtokirjoitukset Campaniasta korostavat siellä Demeter-Cereksen osuutta.

Seinämaalausten ohella Pompeji tarjoaa myös dionysista kuvanveistoa. Itse asiassa jo Marcus Lucretiuksen talon puutarha on esimerkki tällaisesta: Dionysos on itse useammassa veistoksessa ja lisäksi on hänen seuralaisiaan (Dionysos-hermit, satyyrit ja Silenos).

Laajan materiaalinkäytön perusteella on varmasti selvitettävissä, millainen Dionysoksen kultti oli Campaniassa, oliko siellä alueellisia eroja ja mistä tällaiset erot voisivat johtua erilaisilta kulttuurivaikutteiltaan rikkaalla alueella.

Osa Villa dei Misterin kuuluisaa Dionysos-kuvasarjaa

SYKSYLLÄ 2006 PALKITUT YLIOPIILAAT

Latinan laajemman oppimäärän *laudatur*

Antti Aho	Tampereen klassillinen lukio
Emilia Aikio	Tampereen klassillinen lukio
Annabella Brunberg	Helsingin normaalilyseo
Mikael Honkasalo	Tampereen klassillinen lukio
Karoliina Ignatius	Helsingin normaalilyseo
Mari Malm	Tampereen klassillinen lukio

Latinan laajemman oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Stina-Maria Gröhn	Tampereen klassillinen lukio
Juho Ilveskallio	Tampereen klassillinen lukio
Heikki Särkkä	Seinäjoen lukion aikuislinja
Olli-Pekka Terävä	Helsingin normaalilyseo

Latinan lyhyen oppimäärän *laudatur*

Joonas Ilmavirta	Jyväskylän lyseon lukio
------------------	-------------------------

Latinan lyhyen oppimäärän *eximia cum laude approbatur*

Pijatta Heinonen	Joensuun Niinivaaran lukio
Iina Julkunen	Varkauden lukio
Anu Kaasalainen	Jyväskylän lyseon lukio
Ilona Lahdelma	Jyväskylän lyseon lukio
Ilona Nieminen	Tikkurilan lukio, Vantaa
Mari Saarhelo	Porin lyseon lukio
Paula Seppänen	Jyväskylän lyseon lukio
Suzanne Simon-Bellamy	Porin lyseon lukio
Ulriika Vilkman	Munkkiniemen yhteiskoulu, Helsinki
Hanna Virnes	Kallaveden lukio, Kuopio

KEVÄÄN 2007 TAPAHTUMIA

Tiistaina 27.2. klo 18.15 dos. Agneta Ahlqvist (HY) puhuu aiheesta "Maria, Kristi moder, och andra mödrar avbildade i de fornkristna katakomberna". Esitelmän jälkeen, noin klo 19.15, pidetään yhdistyksen vuosikokous. Helsingin yliopiston päärakennus, Fabianinkatu 33, sali 6.

Tiistaina 27.3. klo 18.15 prof. Nicole Guilleux (Caenin yliopisto) pitää esitelmän, jonka aihe ilmoitetaan myöhemmin. Helsingin yliopiston päärakennus, Fabianinkatu 33, sali 6.

Loppukevään tapahtumista ilmoitetaan myöhemmin.

TERVETULOA!

Täydellisempi ja ajantasaisempi tapahtumakalenteri löytyy yhdistyksen kotisivuilta:
<http://www.helsinki.fi/hum/kla/kfy>